

URL: <http://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2018/04/Phuong.pdf> (дата звернення: 19.02.2019).

17. Руководство по процедурам и критериям определения статуса беженца. Тематические рекомендации по международной защите. 2013. URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=53844fb44> (дата звернення: 19.02.2019).

18. Мушак Н.Б. Спільна політика Європейського Союзу щодо надання захисту громадянам третіх країн. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 346–349. С. 348.

19. Котляр О.І. Принцип конфіденційності в міжнародному праві біженців. *Visegrad Journal of Human Rights*. 2016. No. 3. P. 86–90, 88.

20. Addressing Security Concerns Without Undermining Refugee Protection – UNHCR’s Perspective 29 November 2001. URL: <http://www.refworld.org/docid/3c0b880e0.html> (дата звернення: 20.02.2019).

21. O’Neill E. Access to Asylum: The Case of a Layered Approach to the Right to Asylum and Its Corresponding State Obligations. Central European University, 2015. 62 p. P. 9.

22. Vedsted-Hansen J. The Asylum Procedures and the Assessment of Asylum Requests. *Research Handbook on International Law and Migration*. Chentleham, Elgar Publishing, 2014. P. 438–459, 439.

23. УВКБ ООН. Рекомендації относительно механізмів временної захисти или временного перебування. URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5460cfa14>. (дата звернення: 20.02.2018).

24. Поединок О.Р. Захист дітей-біженців у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. С. 191–197, 193.

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.11>

ЮРИДИЧНІ ТА МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ (СУДОВОГО РОЗСУДУ)

Степаненко Віктор Вікторович,
кандидат юридичних наук,
начальник тренінгового центру
(Головне управління
Національної поліції
в Херсонській області,
м. Херсон, Україна)

У статті розглядаються питання щодо поняття юридичних і моральних засад судової дискреції, їхнього співвідношення та значення для правозастосовної діяльності.

Автором зазначається, що у науковій літературі відсутнє одностайне розуміння щодо системи принципів судового розсуду, і тому у роботі розглядаються наявні у вітчизняній та зарубіжній правовій науці підходи з цього питання. Серед юридичних засад судової дискреції особливе місце посідає принцип законності, який означає, що правозастосовне рішення повинно прийматися державним органом або посадовою особою в межах їхньої компетенції; правозастосовна діяльність має здійснюватися в порядку і формах, передбачених процесуальним законодавством; правозастосовні органи зобов’язані правильно вибирати правові норми, належним чином їх

тлумачити, неухильно дотримуватися їхнього змісту, не виходити за їхні межі, здійснювати правильну кваліфікацію справи і приймати рішення відповідно до приписів цих норм. Серед інших засад суддівського розсуду автором досліджуються принципи доцільності, пропорційності, своєчасності (оперативності) прийняття суддею правозастосовного рішення, розумності правозастосовного розсуду тощо.

Оскільки правозастосовний розсуд має не лише правову, а й моральну природу, то, окрім юридичних засад судового розсуду, в основу правозастосовної діяльності уповноважених на те суб'єктів, мають бути покладені і моральні засади (принципи).

Зроблено акцент на тому, що поєднання юридичних і моральних засад правозастосовного розсуду надає можливість прийняття суддею законного, обґрунтованого, доцільного, справедливого та гуманного рішення з конкретної справи. Здійснено характеристику основних засад судового розсуду, які закріплені нормами права, та моральних засад, які не мають такого закріплення, але мають велике значення під час прийняття рішення в межах судового розсуду. Автор доходить висновку, що засади судової дискреції – це загальні правила, принципи, ідеї, які змістовно зумовлюють вибір суддею конкретного правозастосовного рішення у встановлених законом межах.

Ключові слова: правозастосовна діяльність, судовий розсуд, законність, правозастосовний розсуд, принципи судового розсуду.

LEGAL AND MORAL FOUNDATIONS OF JUDICIAL DISCRETION

Stepanenko Viktor Viktorovych,
Candidate of Law Sciences,
Head of the Training Centre
(Main Administration of the
National Police in Kherson Region,
Kherson, Ukraine)

The article deals with the legal and moral foundations of judicial discretion. The legal and moral foundations of law enforcement discretion are emphasized to enable, in their unity, the judge to make a legal, well-founded, reasonable, fair and humane decision in a particular case.

The author states about the absence of the only understanding of the system of the principles of the law enforcement discretion in the scientific literature, that's why, in the article, the existing in the domestic and foreign science approaches to this question, are examined. Among the juridical foundations of the law enforcement discretion, the principle of legality, meaning that the decision of the law enforcement discretion must be taken by a State organ or an official in the limits of their competence, takes a particular place; the law enforcement activity has to be realized in the order and forms provided by the procedural legislation; the law enforcement organs must choose the legal norms correctly, interpret them properly, keep to their content relentlessly, not overcome their limits, qualify a case correctly and take a decision according to the prescriptions of these norms. The principles of expediency, proportion, opportunity (operativeness) of a judge's taking a discretive decision, reason of the law enforcement discretion etc. are examined by the author among the other foundations of the judicial discretion.

Since the law enforcement discretion having not only a legal but moral nature as well, the moral foundations (principles) have to be laid into the basis of the law enforcement activity and its representatives along with its juridical foundations.

The foundations of judicial discretion are characterized, determined by the norms of law and fundamentals having no legal definition, but a great importance for making a decision within the judicial discretion. The author concludes that the bases of judicial discretion are

the general rules, principles, and ideas determining the choice of a particular law enforcement decision by the judge within the limits provided by law.

Key words: law enforcement activity, judicial discretion, legality, legal enforcement discretion, principles of judicial discretion.

Постановка проблеми. Дослідження правозастосовної діяльності суддів об'єктивно неможливе без ґрунтовного аналізу основоположних засад, що покладені в основу їхнього розсуду під час прийняття рішення в конкретній справі. При цьому суддя має керуватися як правовими принципами, що виражають волю законодавця, так і моральними, які дуже часто не мають свого законодавчого закріплення. Саме поєднання юридичних і моральних засад правозастосовного розсуду створюють підстави прийняття законного, обґрунтованого, доцільного, справедливого та гуманного рішення в межах дозволеної законом поведінки. Актуальність досліджуваних питань зумовлена також тим, що законодавець не може вплинути на розсуд суб'єкта правозастосування лише шляхом його нормативного врегулювання, оскільки розсуд не є цілком правовою матерією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо основоположних засад правозастосовної діяльності вже досить тривалий час перебуває в центрі уваги вчених-правознавців. Проблеми дискреційних повноважень були об'єктом наукових досліджень відомих учених (В. Антропов, А. Барак, А. Боннер, А. Стьопін, Г. Бребан, Д. Галіган, В. Гончаров, Ж. Зіллер, Р. Дворкін, В. Дубовицький, С. Дунаєвська, В. Кожевніков, К. Комісаров, П. Куфтирев, Й. Новацкі, О. Папкова, М. Рісний, Ю. Тіхоміров і інші), наукові здобутки яких становлять вагоме науково-теоретичне надбання правової науки. Питання ролі та значення правових і моральних засад судового розсуду були предметом дослідження таких учених, як: А. Барак, А. Боннер, Ю. Грачова, Ю. Грошевий, М. Закурін, О. Капліна, М. Коваль, О. Папкова, М. Погорецький, К. Пронін, М. Рісний, О. Рарог, О. Роґач, О. Сеньків, І. Тітко та інші. Науковці, які займаються проблематикою правових і моральних засад судового розсуду, мають різні позиції, що, у свою чергу, й зумовлює протилежність їхніх позицій і відсутність єдиного підходу до розуміння їхньої суті та ролі у правозастосуванні.

Метою статті є дослідження юридичних і моральних засад судового розсуду. Для досягнення мети нами поставлені завдання проаналізувати поняття «засади судового розсуду» і на основі чинного законодавства України та наявних наукових поглядів дослідити суть правових і моральних принципів цього виду правозастосовної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Проблема судового розсуду у праві, його меж, юридичних і моральних критеріїв є особливо актуальною. Нині їй приділяється особлива увага як українськими, так і зарубіжними вченими. На думку О. Папкової, основною відмінністю судової дискреції (судового розсуду) від судового свавілля є закріплена нормою права можливість здійснення розсуду у процесі вирішення правового питання [1, с. 54]. У продовження цієї думки А. Барак зазначає: «... розсуду немає там, де вибір полягає між законною можливістю і незаконною можливістю... Існування альтернативи визначається не її здійсненністю, а її законністю» [2, с. 15–16].

На жаль, термін «засади» не визначається у національному законодавстві. Однак у Конституції та законах України термін «засади» використовується зазвичай у значенні «основні правила, основи, загальні принципи». Наприклад, стаття 92 Конституції України регламентує, що виключно законами України визначаються засади «використання природних ресурсів» [3]; у статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказано таке: «... правосуддя в Україні здійснюється на засадах верховенства права» [4]; стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства України зобов'язує адміні-

стративні суди у справах про оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень перевіряти їх на дотримання вимог: законності, обґрунтованості, безсторонності, (неупередженості) добросовісності, розсудливості, принципу рівності перед законом, пропорційності, зокрема, з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія), урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення, своєчасності та розумності строку [5]. Із наведеного вбачається, що у всіх випадках законодавець під засадами розуміє саме принципи. Отже, під терміном «засади» слід розуміти принципи.

Отже, засади судової дискреції – це загальні правила, принципи, ідеї, які змістовно зумовлюють вибір судом конкретного правозастосовного рішення; інакше кажучи, це ті орієнтири, що «задаються» суду та впливають на такий його вибір під час застосування правових норм.

Слід зазначити, що у науковій літературі відсутнє одностайне розуміння щодо системи принципів судового розсуду. З цього приводу є необхідність розглянути наявні у вітчизняній і зарубіжній правовій науці підходи з цього питання. А. Боннер зауважує, що, приймаючи розсудове рішення, орган або посадова особа керується принципами права, законами суспільного розвитку, нормами моралі, а також власним досвідом у відповідній сфері [6, с. 36]. Отже, автор до системи принципів у загальному вигляді відносить правові та моральні засади правозастосовного розсуду. В. Антропов до числа основних принципів відносить такі: «принцип доктринальності (право ідеологічного обґрунтування), принцип справедливості (моральності), принцип логічності, принцип доцільності, принцип неупередженості, принцип безпристрасності» [7, с. 18]. А. Стьопін зазначає, що, окрім правових принципів, для прийняття правозастосовного рішення судді активну роль відіграють професійна правосвідомість, конституційно-правовий світогляд, його професійний і життєвий досвід, моральні якості [8, с. 14]. У цьому випадку автор акцентує увагу на моральних засадах правозастосовного розсуду. Розглядаючи питання щодо поняття, підстав та ознак судового розсуду, А. Рарог і Ю. Грачова зазначають, що правозастосовне рішення має прийматися «з огляду на принципи права, конкретні обставини кримінальної справи, а також засади моралі» [9, с. 98]. Із наведеного вбачається, що ці автори також відносять до засад судової дискреції правові та моральні принципи.

Проаналізувавши основні наукові позиції щодо принципів правозастосовного розсуду, можна зробити висновок, що до них у сфері судової дискреції належать як правові, так і моральні засади.

У літературі переважна більшість науковців виділяє серед основних правових принципів правозастосовного розсуду – принцип законності. Законність у правозастосуванні передбачає дотримання всіх процедурних вимог під час кваліфікації обставин справи, вибору й використання норми права [10, с. 266]. Інакше кажучи, правозастосовне рішення повинно прийматися державним органом або посадовою особою в межах їхньої компетенції; правозастосовна діяльність має здійснюватися в порядку і формах, передбачених процесуальним законодавством; правозастосовні органи зобов'язані правильно вибирати правові норми, належним чином їх тлумачити, суворо дотримуватися їхнього змісту, не виходити за їхні межі, здійснювати правильну кваліфікацію справи і приймати рішення відповідно до приписів цих норм [11, с. 414]. П. Недбайло вважає, що законність і обґрунтованість застосування правових норм є, по суті, єдиною вимогою. Проте він визнає, що законність прийнятого рішення з формального боку не виключатиме його необґрунтованості по суті, що дає підстави виділяти обґрунтованість як самостійну вимогу [12, с. 184]. З принципом

законності межує також принцип правової визначеності, який висуває такі вимоги до правозастосування: обов'язкове виконання нормативно-правових актів, існування практики уточнення змісту нормативно-правових актів, існування практики однакового застосування закону, остаточність, обов'язковість і виконання рішень судів щодо застосування закону [13, с. 98].

Як слушно зазначають науковці, зокрема М. Рісний [14, с. 82, 84], усі підстави розсуду так чи інакше пов'язані з правовою нормою або з фактом її відсутності, тому є правовими за своєю природою. Існування «неправових» підстав розсуду виключається. Дотримання законності правозастосувачем означає, що його діяльність під час розв'язання справи повинна ґрунтуватися на нормі права (чи їхній сукупності), неухильно дотримуватися її припису, а також діяти в межах своєї компетенції. В. Дубовицький зазначає, що у деяких випадках спостерігається надто широка сфера розсуду, що передусім зумовлене невпорядкованістю та ускладненістю законодавства. А це дає змогу залишити широкий простір для стихійності. В разі такого розсуду починає виникати складність розмежування його із свавіллям [15, с. 68].

Визначаючи межі розсуду, необхідно брати до уваги, що він повинен реалізовуватися лише в межах закону. Вихід за межі нормативних вимог призводить до підміни права свавільним розсудом правозастосувача [16, с. 17]. Із цього приводу робить слушне зауваження А. Барак: «... розсуду немає там, де вибір замикається між законною можливістю і незаконною можливістю... Існування альтернативи визначається не її здійсненністю, а її законністю» [2, с. 1-16].

Наступною основоположною засадою суддівського розсуду є принцип доцільності. В. Кожевніков стверджує: «... видаючи нормативні приписи, законодавець повинен враховувати лише загальні тенденції розвитку суспільних відносин, виробляти ідеальні моделі поведінки людей, оскільки він не в змозі врахувати всі специфічні особливості конкретних обставин кожного випадку. У свою чергу, доцільність правозастосування передбачає свободу і незалежність його суб'єктів» [17, с. 57]. З цього приводу слушно зауважував П. Недбайло: «... доцільність у застосуванні і виконанні правових норм є такою їх реалізацією, за якої не лише досягається мета закону, яка полягає у відомих матеріальних і соціально-культурних результатах, але ця мета досягається якнайповніше в конкретно-історичних визначених умовах часу й місця» [12, с. 199]. Окремі дослідники зазначають, що до застосування норм права висувається вимога пропорційності, яка передбачає зважування суперечливих інтересів. Принцип пропорційності містить вимоги, адресовані насамперед законодавцеві, однак цей принцип адресований також суддям, які, застосовуючи закон, виступають у ролі оцінювачів обмежувальних дій законодавця, вони розробляють систему критеріїв про межі правомірного втручання законодавця в те чи інше право [18, с. 49-55].

До числа принципів, які повинні бути покладені в основу судового розсуду, можна віднести своєчасність (оперативність) прийняття суддею правозастосовного рішення. Наприклад, стаття 3 Кодексу адміністративного судочинства України визначає таке: «... розумний строк – найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах» [5].

Поряд із зазначеними вище принципами, до основних юридичних засад судової дискреції належить принцип розумності правозастосовного розсуду. Сьогодні розумність усе частіше розглядається провідними науковцями як самостійний принцип застосування норм права. Так, С. Прийма стверджує, що розумність відображає якісний бік інтерпретації, яка здійснюється під час правозастосування та властива їй саме через те, що вона є діяльністю, в основі якої є така властивість людської свідомості,

як розум; у разі тлумачення як діяльності, яка здійснюється розумною особою, виявлення розумності означає, що інтерпретатор виявляє себе як розсудливий, стриманий толковий суб'єкт. Іншою важливою функцією принципу розумності є перевірка інтерпретаційних висновків на абсурдність. «Золоте правило тлумачення» зумовлюється принципом розумності: у разі існування різних варіантів розуміння тих самих термінів необхідно обрати той, що дає змогу уникнути абсурдності висновків [19, с. 40]. А. Барак, аналізуючи значення розумності в діяльності суддів, зазначає таке: «... фундаментальний обов'язок судді полягає в тому, щоби здійснювати свій розсуд розумно». Для здійснення судового розсуду суддя повинен усвідомлювати значення використання суддівського розсуду, суті діяльності, спрямованість норми, публічної політики, тобто політики, яка закладена у нормі [2, с. 158].

Німецький конституціоналіст У. Карпен вважає, що ефективно застосування означає розсудливе співвідношення між цілями та засобами в дійсності. Найпершим же завданням конституційно-правової держави є вжиття принципу пропорційності під час обрання оптимального інструмента для застосування закону [20, с. 230].

Оскільки правозастосовний розсуд має не лише правову, а й моральну природу, то, окрім юридичних засад судового розсуду, в основу правозастосовної діяльності уповноважених на те суб'єктів, мають бути покладені і моральні засади (принципи). Г. Мальцев, досліджуючи взаємозв'язок права і моралі, визначає останню як нормативно-регулятивну систему, дію якої можна прослідкувати на рівні суспільної та індивідуальної свідомості (ідеї), практичних правил для поведінки (норм) і суспільних відносин, у межах яких людські вчинки розглядаються в аспекті добра і зла, справедливості і несправедливості, совісті, честі, обов'язку, гідності, інших моральних категорій та їхніх опозицій [21, с. 5]. Для права важливим є не моральне оцінювання як внутрішній інтелектуальний процес, а вплив його результатів на формування правозастосовного рішення, врахування у ньому моральних чинників. Наприклад, окремі дослідники розрізняють мораль «конвенційну» і «критичну», «мораль прагнення» і «мораль обов'язку», ідеальну і консенсусну, публічну та приватну, природну й позитивну тощо [22, с. 218–219]. Зокрема, окремі національні дослідники правозастосовного розсуду мораль відносять до позаправових факторів розсуду, тобто його детермінант – явищ соціальної дійсності, що тією чи іншою мірою впливають на процес реалізації правозастосовного розсуду [23, с. 113].

Однією з найважливіших моральних засад судового розсуду є справедливість. За влучним висловом О. Хеффе, судочинство є інновацією в галузі справедливості, яка має справжнє всесвітньо-історичне значення [24, с. 77]. З цього приводу А. Боннер зазначає: «... суддя або інший правозастосувач – не бездушна машина, а людина, яка володіє високою професійною правосвідомістю, а також наділена почуттями милосердя, співчуття, співпереживання. З урахуванням цих обставин досвідчений правозастосувач (або колегія правозастосувачів), керуючись принципом справедливості, може інколи знайти в жорстко сформульованій нормі з урахуванням обставин конкретних справ якісь нестандартні юридичні рішення» [25, с. 31]. Ідея справедливості пронизує і сучасне національне законодавство, що стосується судової діяльності. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 1 ЦПК України, одним із завдань цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ [26]. Справедливість як одна з основних засад судової дискреції передбачає безсторонність і послідовність правозастосувача. Безсторонність означає неупередженість щодо особи під час прийняття рішень; послідовність означає заперечення сваволі під час розгляду справ [27, с. 134]. Ці дві вимоги розкривають формальну справедливість. Змістовну справедливість під час застосування норм права харак-

теризує принцип пропорційності. З погляду процедурної справедливості справедливим буде рішення, яке прийняте з додержанням належних процедур [28, с. 79]. Окремі науковці зауважують таке: «... у багатьох випадках законодавець змушений встановлювати відносно оптимальні гіпотези, диспозиції або санкції правових норм, серед цілої низки законних рішень для кожного конкретного випадку справедливим буде тільки одне», що викликає практичну необхідність вибору не тільки законного, а й найбільш справедливого рішення. У такому разі автори вважають, що поняття справедливості стає близьким до поняття доцільності. Доцільність ж існує в межах справедливості; обґрунтованість також у певних випадках межує із справедливістю [29, с. 285]. Справедливе застосування норм права – це, передусім, недискримінаційний підхід, неупередженість, – підкреслює Конституційний Суд України в рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання [30].

Добросовісність виступає однією з основних вимог до правозастосовної діяльності, оскільки недобросовісність «... може нейтралізувати корисний ефект дії майже будь-якої норми права» [13, с. 211]. Добросовісність означає сумлінне і чесне використання суб'єктом владних правозастосування наданих йому повноважень й виконання покладених обов'язків, а також порядного ставлення до учасників суспільних відносин [27, с. 134]. У свою чергу, під сумлінністю розсуду слід розуміти прагнення суб'єкта до правомірності своєї майбутньої правової поведінки, юридичної бездоганності способу досягнення конкретної мети, а також відмову від використання прогалин і суперечностей чинного законодавства на шкоду правопорядку.

Суть принципу гуманізму полягає у повазі до честі, гідності і прав особи. З огляду на принцип гуманізму правозастосовний суб'єкт не має права, прикриваючись формальними процесуальними приписами, принижувати гідність особи, ущемляти її законні інтереси. Правозастосування і є саме для того, щоб реалізувати та захистити права особи. Вибір процедурних форм, які не відповідають цій меті, гальмує або взагалі заважає реалізації ідей гуманізму. Крім того, гуманізм є критерієм правильності рішення.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки про те, що засади судової дискреції – це загальні правила, принципи, ідеї, які змістовно зумовлюють вибір судом конкретного правозастосовного рішення; інакше кажучи, це ті орієнтири, що «задаються» суду та впливають на такий його вибір під час застосування правових норм. Засади судової дискреції поділяються на юридичні (законність, обґрунтованість, доцільність, розумність) та моральні (справедливість, добросовісність, гуманізм).

Список використаних джерел:

1. Папкова О. Усмотрение суда. Москва : Статут, 2005. 413 с.
2. Барак А. Судейское усмотрение / пер. с англ. А.Ю. Лисин. Москва : Изд-во «НОРМА», 1999. 376 с.
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
6. Боннер А. Применение закона и судейское усмотрение. *Сов. государство и право*. 1979. № 6. С. 34–42.

7. Антропов В. Правоприменительное усмотрение: понятие и формирование (логико-семантический анализ) : автореф. дисс ... канд. юрид. наук. Волгоград, 1995. 20 с.
8. Степин А. Судебное усмотрение в частном праве (вопросы теории и практики) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Волгоград, 2002. 298 с.
9. Рарог А., Грачева Ю. Понятие, основание, признаки и значение судебного усмотрения в уголовном праве. *Государство и право*. 2001. № 11. С. 90–98.
10. Венгеров А. Теория государства и права : учебник для юридических вузов. Москва : Юриспруденция, 2000. 528 с.
11. Загальна теорія держави і права : підруч. / за ред.: М. Цвіка, О. Петришина ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2009. 584 с.
12. Недбайло П. Применение советских правовых норм : монография. Москва : Юридическая литература, 1960. 511 с.
13. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2008. 240 с.
14. Рісний М. Правозастосовний розсуд (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2006. 189 с.
15. Дубовицкий В. Законность и усмотрение в советском государственном управлении. Москва : Юридическая литература, 1984. 141 с.
16. Меньшиков В.В. К проблеме пределов свободного усмотрения в социалистическом праве. *Сборник аспирантских работ*. Свердловск, 1969. С. 12–18.
17. Гончаров В., Кожевников В. Проблема усмотрения правоприменяющего субъекта в правоохранительной сфере. *Государство и право*. 2001. № 3. С. 51–60.
18. Погребняк С. Принцип пропорційності в судовій діяльності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 49–55.
19. Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 34–43.
20. Карпен У. Процес виконання закону. Нариси з нормотворення (міжнародний досвід). Кн. 2 / Укр.-канад. програма з нормотворення. Київ : Укр. шк. навчання нормопроектувальників, 2000. С. 132–282.
21. Мальцев Г. Нравственные основания права. Москва : Изд-во СГУ, 2008. 552 с.
22. Рабінович С. Юснатуралістичні підходи у конституційному правосудді України. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. Бернюков та ін. Київ, 2009. 316 с.
23. Рісний М. Правозастосовний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження). Львів : Край, 2007. 192 с.
24. Хеффе О. Справедливость: философское введение / пер. с нем. О. Кильдюшова, под ред. Т. Дмитриева. Москва : Праксис, 2007. 191 с.
25. Боннер А. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности. Москва : Российское право, 1992. 320 с.
26. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
27. Теорія держави і права : посіб. для підготовки до держ. іспитів / за заг. ред. О. Петришина. Харків : Право, 2012. 192 с.
28. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія / А. Бернюков, В. Бігун, Ю. Лобода, Б. Малишев, С. Погребняк, С. Рабінович, В. Смородинський, О. Стівба / відп. ред. В. Бігун. Київ, 2009. 316 с.

29. Мадіссон В. Правозастосування як різновид соціальної дійсності: законність і справедливість. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2005. № 2. С. 280–287.

30. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.12>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС»

Чинчин Олена Вікторівна,

здобувач кафедри адміністративного

та господарського права

(Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна)

Наукова робота присвячена визначенню сутності поняття «бюджетний процес». Для досягнення поставленої мети науковець використовує чинне бюджетне законодавство України та аналізує доктринальні напрацювання своїх попередників. Значення обраної проблематики пояснюється базовим характером бюджетного процесу як однієї з основоположних категорій у фінансовому законодавстві.

Автор досліджує бюджетний процес із точки зору його ількового призначення. У цьому контексті автор встановив, що за допомогою передбачених бюджетним законодавством обмежень та приписів процесуального характеру відповідні суб'єкти здатні ефективно взаємодіяти один з одним, реалізуючи при цьому свої права та виконуючи покладені на них обов'язки.

Для дослідження основоположної категорії бюджетного процесу автор використовує ключові критерії, притаманні класифікації будь-якого юридичного процесу. У цій площині досліджуються стадії та суб'єкти бюджетного процесу. Також приділяється увага колу правових відносин, які виникають у межах бюджетного процесу, та завданням бюджетного процесу. Повноту узагальнення матеріалу стосовно обраної тематики забезпечує використання автором напрацювань радянських дослідників, а також звернення до бюджетного законодавства зарубіжних країн.

При цьому науковець виявив, що бюджетний процес передбачає не лише індивідуально визначену компетенцію кожного з його учасників, але й узгоджене надання відповідних повноважень у залежності від етапу, стадії бюджетного процесу. Значну увагу приділено також імперативності процедур та приписів, які діють у межах бюджетного процесу.

Підводячи наукову роботу до завершення, автор з'ясував, що бюджетний процес слід розглядати як сукупність дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування стосовно складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, а також складання, розгляду та затвердження звітів про їх виконання, що здійснюються на підставі норм бюджетного права.

Ключові слова: бюджетний процес, бюджетне законодавство, бюджетне право, правові відносини, Бюджетний кодекс України.